

Euskaltzaindi-ko 4'garren solas-aldia

ANTONIO ARRUE

JUAN BAUTISTA AGIRRE

Juan Bautista Agirre'ren bizitzaren ta bere euskerazko lanen be-
rri laburra. Au izango da gaurko nere itzalditxoaren gaia.

Ondoren, bere euskal-liburuetakoz zati batzuk irakurtzeko asmoa
ekarri det. Beti bai-zaigu atsegin, gure literaturako egille zarrek era-
biltzen zuen euskera entzutea.

✓ Gero, jakiñaren gañean nago, bestela ere, billera oetara etortzen
diran lagun batzuen gogo berezia, auxe dala. Alegia, gure antziñako
idazle garaien beti zar eta beti berri dan izkera ausnartzea. Ta aus-
nartzeko, aldeurrez irakurri egin bear noski.

Ta nik uste, gañera, Juan Bautista Agirre'ren izkerak merezi dua-
la benaz irakurtzea. Agirre'ren euskera, Orixe'k ederki dionez, ira-
kurgarriago ta maitagarriago da-ta.

Asteasu'n, milla ta zazpireun eta berrogei ta bigarren urtean, Ido-
garate deritzan etxean inñolaz ere jaio zan Juan Bautista Agirre. Ta
ill, Asteasu'n bertan. Elizegi-etxean, milla ta zortzireun eta ogei ta iru-
garren urtean.

Batzu-batzuk, Juan Bautista Agirre-Andia edo Aundia, deitzen dio-
te. Andia au, ta ez Aundia, izengoia, abizena, apellidoa degu. Nere
ustez, Agirre Andia, ez bat, baizik bi apellido dira. Bein batez, Astea-
su'ko Elizako liburu zarretan, Juan Bautista'ren bataio-agiriari be-
giralditxo bat eman giñukan, eta beintzat, bi apellido bezela agertzen
dira.

Juan Bautista Agirre, guziok ongi dakizutenez, apaiza zan. Len eta
orain eta beti, euskerak ainbeste zor dien elizgizon —bai apaiz ta
bai praille— agurgarri oietako bat.

Gizon argia ta ikasia, bere jaioterriko Erretore izan zan lenda-
bizi, ta gero, Asteasu'ko Erretore'tza utzi-gabe, jakiña, Gipuzkoa'ko
apaiz-batzar nagusiko goien-goieneko kargudun, aldi luzean.

Iztun bikaña, euskal-Krisostomo ta baita Demostenes izengoitiz ezagutzen omen zuten noski Gipuzkoa'ko leku batzutan.

Gañontzean, eta Asteasu'n gizaldiz-gizaldi dijoazen ta gordetzen diran bere oroimenak erakusten digutenez, maiz kopeta-illun eta zorroztz-samarra izan arren, oso gizon atsegiña omen zan. Ta, gañera, eskuzabala.

Bateon batek galde-egingo du bear bada gaiztoz bere baitan: Apaiza ta... eskuzabala?

Baña, goazen aurrera.

Juan Bautista Agirre'k bi lan eder utzi zizkigun. Bata, "Confesioco eta Comunioco Sacramentuen gañean Erakusaldiak", deritzana. Au da ezagunena inolaz ere. Ta bestea, neretzat onena, iru liburu osatzen dituana. Ona emen iru zati auen izen-buruak: "Jesu-Cristoc Bere Elizari Utzi ziozan zazpi Sacramentuen gañean eracusaldiak", "Jaungoicoaren legueco amar Aguinteen gañean eracusaldiak", eta "Jesu-Cristo eta Virjiña chit Santaren Misterioen eta beste cenbait gaucen gañean eracusaldiak".

Lenengoa, euskaldunei eskeñi zien, eta azkenekoa herriz, Apaiz-euskaldunei. Onek, erderazkoa baña, itz-aurre labur gañ-gañeko bat ba-dakar. Bere adiskide ta lagun aundi Moguel'i zuzendua noski, diotenez.

"Confesioco eta Comunioco Erakusaldiak" deritzan liburutoak, ba-dakarzki azken-itx batzuk ere. Gizaldi artako idazleek —Añibarro'k, esate baterako— beren eliz-liburuetan ezartzen zituzten antzekoak, baña, nere ustez, egokigoak. Onela diote: "Iracurlari. Bucatzen ditut Eracusaldi oec. Gauz onic arquitzen badezu, ori da on guciaren Emalleagandic datorrena; baña utseguiteac izango dira nereac bacarrik, eta guciac, diranac dirala, ipintzen ditut Eliz Ama Santaren eta Iruñeco gure Apaiz nagusiaren mendean. Uqitu diran gaiac dira ederrac, eta doai obeetaco besteren batec edertu ta apaindu litzaque erraz".

Euskaldunak, gipuzkoarrak beñepein bai, arrera ta begirune ezin obeak egin zizkaten Juan Bautista Agirre'ren lanei.

"Confesioco eta Comunioco Erakusaldiak", egun urteren barrunbean, iru bider argitaratu ziran. Azkenengoz, orain berrogei ta amairu urte.

Euskal-liburu batentzat, badala zer-edo-zer, derizkiogu.

Beste iru liburuak bein bakarrik ikusi zuten argia, milla ta zortzireun eta berrogei ta amargarren urtean. Liburu auezaz, onela dio Orixe'k: "Agirre'ren iru liburu gizenak ez dabilta edozeinen eskuetan, eta euskaldunak eztakit bear adiña ezagutzen dituten".

Juan Bautista Agirre ezta, esate baterako, Axular'en mallakoa. Ba-

ña, nere uste apalez, gaurko gure gizaldi onen aurretik egundano gipuzkeraz, Gipuzkoa'ko dialektoan, idatzi zuten egillirik nagusia, bai noski. Oyarzuar Aita Mendiburu, askok edo batzuk beñepein diote, Agirre'ren gañekoa dala. Ta egia, iñolaz ere. Baña, Mendiburu'k etzun bere irakurgaietan Gipuzkoa'ko euskera erabili. Bere liburu guziak, napar-euskeraz-edo eskribatu bai-zitun.

Jose Inazio Gerriko, Mutiloa'ko Erretorea, ez da Agirre'ren mallara iristen beintzat. Agirre'ren euskera Gerriko'rena baño askozaz garbiagoa ta jatorragoa da. Bere "Cristau Doctrina guztiaren espli-cacioaren sayaquera"-ko orrialde batean, onela dio Gerriko'k: "¿Cerc eguiten du Jaungoicoaren beraren gloria eta atsegiña, Bere izate *infinitamente perfecta*, eta bere cabu bagueco edertasuna beti *contem-plantzen egoteac*; gloria andiagoric Jaungoicoac berac ere ecin izan dezaque, bada gloria ori bera gozaten dago zorioneko anima, eta *diferencia* dago bacarric gozatzeco moduan", eta abar. Onelako mordolokeririk etzun Agirre'k beñere bere lanetan ezarri.

Ezta, bada, arritzekoa, Gipuzkoa'ko Apaiz-batza nagusiak, bere milla eta zortzireun eta berrogei ta bederatzigarren urteko billeran Agirre ta Gerriko'ren lanegiñak argitaratzea erabaki ondoren, gero biñak argitara emateko adiña diruren jabe ez izan noski ta, Agirre-renak bakarrik moldiztegira bidaldu ba-zitun.

Lardizabal, Zaldibi'ko Erretorea ere, bere "Testamentu Zarreco eta Berrico Condaira" ezagunean, Agirre baño beeraxeago ibilli zan, bai joskeran ta bai idaztankeran, estiloan, batez ere. Lardizabal'en idaz-tankera gora-berik gabekoa da, bare-barea beti. Agirre'rena berriz, gaiak eskatzen dun gisakoa. Batzutan samurra; bestetan zaintsua; askotan edo geienean, bizi ta indartsua.

Agirre'ren izkera, erdi-Goyerri erdi-Beterrikoa da. Berak onela dio, "Confesioco eta Comunioco" liburutxoaren itz-aurrean: "El dialecto en que se escriben las instrucciones, es un medio entre el de Beterri y Goyerri. Se diferencia del de Hernani y San Sebastián, v. g., en dezute, dute, dutenac, dituzute, dituzte, etc., que es según el modo de San Sebastián, y en el nuestro: dezue, due, duanac, due-nac, dituzue, ditue".

Agirre'k bezela, euskal-aditza, berboa, iñork gutxik eskuratu ta menderatu du. Laburkiro ere gañera, dekero erabiltzen zun beti ber-boa. Entzun bestela: "Aitortzen due eguia au fede gabeac ere, eta eracusten digüe zentzugabeco abereac berac, eta ¿edoceñ onguilleri esquer onac zor bazaizca, zer zorco ez diogu Jesus onari?"

Agirre'ren euskal-joskera berriz, ez da izango gaur dan eguneko idazle batzuen beziñ egokia, baña, bai orratik bere denborako geie-
nena baño ohea.

Batzu-batzuk arkitzen dituzte Agirre'ren irakurgaietan "solecismo" bat baño geiago. Baña, egia esan, askotan, euskal-itx-lotura dala-ta, nork erabaki noiz erortzen geran eta noiz ez, "solecismo" dala-ko utsegite ontan?

Gaiontzean, Agirre'ren euskera garbia da, oso garbia ere garai artarako beintzat, eta gañera ugaria.

Esan izan oi-da, Agirre'k, aspaldi-itx —*arcaismo*— asko-samar erabiltzen dituala. Aztura, apukoa, biska, adiña —gazteleraz, *edad*—, enasa, jaiera, aisia —gazteleraz, *ocio*—, adabatu, dastatu, irozo ta irozgarri, ezperen, alabaña, ta abar ta abar. Baña, oraindik ere Ernio ingurun, itx auek geienak ezagutzen dituzten pranko bizi dira.

Zerbaitxo esan nai nuke, aitatu dituan itx batzuetaz. Jaierak, gaur gazteleraz devoción, ostera, Agirre'k askotan itx au erabiltzen dun gisara, inclinación, antziñan bezela, esan nai du.

Beste itx bat, nere iritzi apalez, euskal-itx jator eta egokia, Juan Bautista Agirre'ren txit gogokoa, *alabaña* da. Alabaña, alabañan, alabaño, gazteleraz *empero* esan nai dula, dio Azkue'k bere Iztegian. Ta erantsitzen du gañera: "es una de las locuciones más difíciles de ser traducidas". Baña, oker ez-pagaude, Agirre'ren lanetako joskeran pittin bat sakontzen ba-degu, zailtasun au agudo garaituko degu noski. Juan Bautista Agirre'ren izkeran, alabaña itzak, gaztelerazko *pues, puesto que* edo *toda vez que*, esan nai du beti edo geientsunez beintzat.

Ona emen bere "Jesu-Cristoc Elizari utzi ziozcan zazpi Sacramentuen gañean eracusaldiak" deritzan liburuko zatitxo batzuk: "Ez dira Aita ta Ama pontecotzat autu bear fedegabeac, excomiatuac, eza-güeran sartu gabeac, dotrinariac ez daquienac eta bicitza gaiztocoac; eracusle charrac dira *alabaña* onelacoac Ceruraco bidea eracusteco". "Legue zarrean ipiñi cituan Jaunac denbora ari cegozcan Apaizac eta Aita Santua, eta oen eguiteco andiena zan cecor, arcume eta oen antzeco beste gauzac Jaunari esqueintzea; etzan *alabaña*, Jesusec bere legue eder-garbia ipiñi zuan artean Mezaric, ez Confesioco Sacramenturic".—"¿Ceñ ote dira zori-oneco beartsu oec? ¿Ote dira atez ate esquean dabilzanac? Ez guciac beintzat. Badira *alabaña* oen artean, nequeari igues eguiteagatic, esquean dabilzanac". Ta abar.

Onelatsu erabiltzen zuten alabaña itx au beste gipuzkoar idazle zar geienak ere: Lardizabal'ek, Gerriko'k, Gregorio Arrue'k eta abarrek. Baña ez lapurtarrak eta zuberotarrak. Oek, eta ontan arrazoi du Azkue'k, gaztelerazko *empero* bezela erabiltzen zuten, geienean beintzat.

Adibide bat: "Minberatasun orren ariaz eta amoreakatik arima garbienek probetxuekin irakur aal dezaten Axularren liburu ederra, garbitu, leuntu eta apaindu ditugu leku arro, zakar eta gordinegi zi-

renak; *alabaina* osorik uzten dugularik Axularren lanegina”, dio Intxauspe’k.

Baditu Agirre’k, bere buruz asmatutako esaera batzuk ere. *Biotzez biotz*, esate baterako. “Confesioco eta Comunioco” liburutxoan, Komunio denboran eta ondoren egin bear diran gauzak erakutsi bidez, onela dio: “Zazpigarrena, joango naiz lecu egoqui batera, Jau-narequin *biotzez biotz*, ordu laurden batean bederic itzeguitera”.

Badakarzki bere liburutetan esaera zar egoki bat baño geiago ere. Ara erakuspen bat: “Ekusten ez duan begiak, negarrik ez”. Atsotitz au, Axular’ek bere “Geroko-Gero”-n onela dakar: “Ikusten ez duen begiak eztu minik”. Ta bizkaitarrak berriz, “ikusten eztaben begiak, gaxkik ez”, esaten dute.

Agirre’ren aldakuntza, jatorrena derizkiogu.

Juan Bautista Agirre’k, lengo ta oraingo ta betiko gipuzkoar jator geienak bezela, ba-ditu, tarteka, aldarte oneko une batzuk. Begira, bere Erakusaldi batean, nola emakume itz-jario baten konpesioa kontatzen digun:

“Badator berendia. Onec eguin dio birau bat suyari, eta itz bian esan dezaque bekatu au. Asco du alabaña esatea cer birau bota dion, biotzetic edo bestela bota dion, eta iñore aditu duan edo ez. Baña au onela eguin bearrean, nastutzen ditu milla contu era onetan:

—Jauna, irten zan gure Pepe goicean mendira; eguin nituan taloac eta baratzuri-zopac, eta etzan agiri.

—Emacumea, ceñ da gure Pepe?

—Nere suya, zori gaiztoan neretzat aguertu zana.

—Emacumea, utzi itzatzu naspilla oriec eta esazu guerta zatzun becatua.

—Bai, Jauna, bere-bereala. Juan zan bada mendira; eguin nituan taloac eta baratzuri-zopac, eta denbora lucean egon guñan ari ichedoten.

—Emacumea, esazu eguin dezun becatua, alferric denbora igaro gabe.

—Bai, Jauna, bereala bucatuco det guzia. Etorri zan noizbait; esan nion nola egon guñan ichedotez gogaituac. Au asco izan zan equiteco neroni isecaz eta edoceñ gauza esaten. Orduan bota nion birau bat, esaten niola: niri ematen cizquidan naigabeac ecusico al zituala bere gañean...”

Axular aitatu degun ezkerro, ezin baztartuko degu Juan Bautista Agirre’zaz askotan esan izan oi dana. Alegia, lapurtar eskribatzalleen alako kutsu bat badula noski. “Euskeraz ere ikasia zen, eta lapurtarren jario apurra baduela emaiten du: argitasunez beintzat bai”, dio Orixe’k.

Aldiz-aldiz, Agirre'ren idaz-tankerak, lapurtar-antz-apur bat bada, ezin uka. Ta ez da arritzekoa. Orduko gipuzkoar gizon ikasiak ezagutzen baizituzten, inñolaz ere, lapurtarren lanegiñak.

Ona, Lardizabal'ek, len aitatutako bere "Condaira"-ko itz-aurrean zer dion: "Eguia da, Aita Fray Juan Antonio Ubillos-ec Apaiz Fleuri-
ren escu-liburucho bat, cenbait guertacari dacarzquiena, eman zizuela, euscarara ederqui itzulia; baña nai litzaquean baño laburragoa da. Francia-ko Apaiz Larregui-c ere, orain irurogeita amar urte dalaric, arguitaratu zuen Testamentu Zarreco eta Berrico Historia-
ren icenarequin liburu luceago bat, munduaren asieratic, Jesu-Cristo gure Jauna cerura igo zan arterañoco berriac cerbait cearogo eta zabalquiago ematen dituen; baña liburu onec, batetic Labort-euscaran ipiñia, bestetic zuen artean urria eta bacana dalaco —urria eta bacaña, baña ezaguna noski—, dezuten utsunea ez du, nai bezala, betetzen".

Baña, dana dala, ta esanak esan, Agirre'ren liburuetan oartzen dan lapurtarren zantzu ori, ez da aundia. Gañera, gerta liteke, orduko idazle lapurtarrak, gipuzkoarrei ere zerbaitxo, euskera-gai auetan, zorizatea. Ez ditugu aztu bear, Larramendi'ren itz batzuk. Zuberoka'ko euskarazaz mintzatu ondoren, dio: "El dialecto labortano está más extendido y cultivado en lo hablado y en lo escrito, y en él se va usando mucha sintaxis del dialecto de Guipúzcoa, que es el más claro y que en todas partes se oye con más gusto".

Ta orra, uste gabe, ta ezarian, euskeraren batasun-gai labaña ikutu.

Badet nik ere, zuek guziok izango dezuten bezelaxe, gai onezaz, nere iritzia. Ordea, beste egokiera batean azaldu bear ko noski.

Baña, alaz guziaz ere, oartxo bat edo beste zuzendu nai nizkitzuteke.

Bata da, oker daudela, oso oker, nere iritziz beintzat, gipuzkera, Gipuzkoa'ko euskal-dialektoa, belaska ta eme-samarra dala diotenak. Onelakoak, Juan Bautista Agirre'ren lanei begiraldi bat ere, apika, sekulan emangabekoak dirala, guk uste.

Bestea, ez Azkue ta bere jarraitzalleak bakarrik, baita lengo euskalzale zar askok ere, gipuzkera jotzen zutela, alegia, euskaldun guziak edo geienak elkar ulertzeko izkelgirik egokiena noski.

Adibidez, Gerriko'k, orain eun ta berrogei ta amar bat urte inguru, bere len aitatutako *Sayakera*-n itz-aurrean, onela zion:

"Con este mismo fin se da a luz este Ensayo, aunque todavía incompleto, de la explicación de toda la doctrina de Jesucristo, repartida en ciento eatorce pláticas bascongadas, en dialeto guipuzcoano, que entienden aun *generalmente* los Navarros, Vizcaínos y Alaveses, dirigidas a los pueblos bascongados", eta abar.

Euskeraren batasun-gai labañ onekin batean nasturik, beste auzi

bat ere, are labañagoa, erabiltzen dute batzu-batzuk. Antzemango zifukazuten guziok, euskera-garbi-zale ta euskera-errez-zaleen arteko aspaldiko eztabaida aitatu nai izan dedala noski.

Guk gure bizitza guzian, bai euskerazko bai erderazko, azal, estalki edo janziera apañ eta ongi ornitutako literatura-lanen zale amorratuak izan gera beti ta beti. Baña, azalak, estalkiak eta janzierak ezezik, mamiak, muñak eta barrunbeak ere, ba-dutela ajola, derizkiogu. Ta ez nolanaikoa.

Gogora-gaitezen, Axular'ek berak "Gero"-ko itz-aurrean ezartzen dun esanaz: "... euskara eta euskararen mintzatzeko moldeak eta diferentziak utzirik, zeren hek azala eta lorea bezala baitira, har eza-zu liburutto hunen fruitua, barreneko mamia".

Ez gera egundaño aztuko, bein batez gazte giñala irakurri genitun Ricardo Palma, Peru'ko eskribatzalle ezagunaren bertso bazuetaz.

Galde-egin zioten nunbait, ea nola moldatzen diran itz-neurtuak, eta Palma'ren erantzuerak, ez itz-neurtuak bakarrik, baita era bat bes-telako literatura-lan guziak moldatzeko ere, balio du noski.

Ona emen bertso gogoangarri aiek:

"...forme usted líneas de medida iguales;
y luego, en fila, las coloca juntas,
poniendo consonantes en las puntas.

—¿Y en el medio?

—¿En el medio? ¡Ese es el cuento!
¡Hay que poner talento!"

Or dago korapilloa, or dago maratilla, or dago... kaka.

